

גדר מצות תשבות: (זמן קיץ מסכת שבת א)

1.

רמב"ם ספר המצות מצות עשה קנד
רמב"ם הלכות שבת פרק א הלכה א עד "ומה הוא חייב"
גמרא יבמות ה: מ"אשכחן דאתי עשה" עד "דאצטריך עליה", ומ"אלא איצטריך סד"א" עד ו. "וכ"ת שאני"
תוספות יבמות ו. ד"ה "ניגמר מהכא" מ"וא"ת והיכי נגמר" עד "וכמו כן"
רשב"א יבמות ו. ד"ה "ונגמר מהכא" מ"ומורי הרב ז"ל תירץ" עד הסוף
רמב"ן ויקרא יט:ב ד"ה "קדשים" מ"והענין כי התורה" עד "וכן יפריש עצמו", ומ"וזה דרך התורה" עד "ועוד אפרש"
רמב"ן ויקרא כג:כד ד"ה "יהיה לכם" עד "ועל דעתם", ומ"ונראה לי שהמדרש הזה" עד "ואחרי כן ראיתי"

משפטי מצוה זו במסכת פסחים. (כל אל פרעה, זמנים סלכות חמץ ומלס פ"ו):

מצוה קנמ היא שצונו לשבות ביום ראשון של פסח. והוא אמרו יתעלה ביום הראשון מקרא קדש ובא בפירוש קדשהו והוא שלא תעשה בו כל מלאכה אלא מה שמיחד באכילה לבד כמו שבאר הכתוב. וכבר קדם* לשון אמרם (שנת כ"ט) היא שבתון עשה כלומר כל יום טוב שאמר השם בו שבתון הוא כאילו אמר שבות או תשבות ואלו כלם הם צווים בשביתה שבתות ה' נקראו ימי המועדים כלם רוצה לומר ימים טובים. וכבר בא בפירוש במקומות רבים אמרו יום טוב עשה ולא תעשה כלומר כי בטול המלאכה בכל יום טוב עשה הוא ועשית המלאכה המנובלת לא תעשה ולכן מי שעשה בו מלאכה מנובלת עבר על מצוה עשה ולא תעשה. וכבר התבאר משפטי מצוה זו כלומר שבתה במסכת יום טוב. (אמור אל סככים, זמנים סלכות שניית יום טוב פ"ה):

מצוה קס היא שצונו לשבות ממלאכה בשביעי של פסח. והוא אמרו יתעלה ביום השביעי מקרא קדש. (אמור אל סככים, זמנים סלכות שניית יום טוב פ"ה):

מצוה קסא היא שצונו לספור מקצירת העומר תשעה וארבעים יום. והוא אמרו יתעלה וספרתם לכם ממחרת השבת וגו'. ודע כי כמו שנתחייבו בית דין למנות שנות יובל שנה שנה שמטה שמטה כמו שביארתי במה שקדם כן חייב כל אחד ואחד ממנו למנות ימות העומר יום יום ושבע שבוע. הוא שאמר תספור חמשים יום ואמר שבעה שבועות תספור לך. וכמו שמצות מנין השנים והשמיטה מצוה אחת כמו שבארנו* כן ספירת העומר מצוה אחת, וכן מנה אותה כל מי שקדמנו מצוה אחת. ואל ישעך אמרם (מנחות ס"ו) מצוה לממני יומי ומצוה לממני שבועי ותחשוב שהם שתי מצות כי כל חלק וחלק מחלקי מצוה שיהיו לה חלקים מצוה לעשות כל חלק ממנה. ואמנם היו שתי מצות אילו אמרו מנין הימים מצוה ומנין שבועות מצוה, וזה מה שלא יעלם למי שלא יטעה אותם הדבור. כי אתה כשתאמר מצוה לעשות כך וכך הנה לא יתחייב מזה המאמר שהפעולה היא מצוה בפני עצמה. והראיה הברורה על זה היותנו מונים גם כן בכל לילה שהם כך וכך שבועות כך וכך ימים ואילו היו השבועות מצוה בפני עצמה לא היינו מסדרין ענינה אלא בליל השבועות והיינו אומרים שתי ברכות על ספירת העומר ועל ספירת שבועי העומר. ואין הדברים כן אלא המצוה היא ספירת העומר יומי ושבועי כמו שתקנו. ומצוה זו אין הנשים חייבות בה. (אמור אל סככים, אמנדין ומספין פ"ו):

מצוה קסב היא שצונו לשבות ממלאכה ביום עצרת. והוא *מצוה צ': *מצוה ק"מ:

מצוה קנד היא שצונו שנשבות בשבת והוא אמרו יתברך וביום השביעי תשבות. והנה נכפל צווי מצוה זו פעמים ובאר לנו שהשביתה ממלאכות היא חובה עלינו ועל בהמתנו ועבדינו. והנה התבאר משפטי מצוה זו במסכת שבת ויום טוב. (כי תשא, זמנים סלכות שניית שנת פ"ה):

מצוה קנה היא שצונו לקדש את השבת ולאמר דברים בכניסתו וביציאתו נזכיר בהם יציאת מצרים וקדוש היום ומעלתו והבדלו משאר הימים הקודמים ממנו והבאים אחריו, והוא אמרו יתברך זכור את יום השבת לקדשו כלומר זכרהו וקדשהו בברכה. ובבאר אמרו (פסחים ק"ז) זכרהו על היין בכניסתו וביציאתו כלומר הבדלה שהיא גם כן חלק מזכירת שבת ומתקנת מצותיה. וכבר התבאר משפטי מצוה זו בסוף פסחים ובמקומות אחרים. (וישמע יתרו, זמנים סלכות שניית שנת פרק כ"ט):

מצוה קנו היא שצונו לבער חמץ מבתינו ביום ארבעה עשר מניסן וזו היא מצוה השבתת שאור. והוא אמרו יתברך אך ביום הראשון תשביתו שאור מבתיכם. והנה התבאר דיני מצוה זו בפרק ראשון מפסחים. (כל אל פרעה, זמנים סלכות חמץ ומלס פ"ב):

מצוה קנז היא שצונו לספור ביציאת מצרים בליל חמשה עשר מניסן בתחלת הלילה כפי צחות לשון המספר. וכל מי שיוסיף במאמר ויאריך הדברים בהגדלת מה שעשה לנו השם ומה שעשו לנו המצרים מעול וחמס ואיך לקח השם נקמתנו מהם ולהודות לו יתעלה על כל טוב שגמלנו יהיה יותר טוב כמו שאמרו וכל המאריך לספר ביציאת מצרים הרי זה משובת, והכתוב שבא על הצווי הזה הוא אמרו והגדת לבנך ביום ההוא ובא הפירוש והגדת לבנך יכול מראש חדש תלמוד לומר ביום ההוא אי ביום ההוא יכול מבעוד יום תלמוד לומר בעבור זה לא אמרתי אלא בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך כלומר מתחלת הלילה אתה מספר. ולשון מכילתא מכלל שנאמר כי ישאלך בנך יכול אם ישאלך בנך אתה מניד לו כו' תלמוד לומר והגדת לבנך אע"פ שאינו שואלך, אין לי אלא בזמן שיש לו בן בינו לבין עצמו בינו לבין אחרים מנין תלמוד לומר ויאמר משה אל העם זכור את היום הזה, רוצה לומר שהוא צוה לזכרו כמו שאמר זכור את יום השבת. וכבר ידעת לשון אמרם ואפילו כלנו חכמים כלנו נבונים כלנו יודעים את התורה כלה מצוה עלינו לספור ביציאת מצרים. וכבר התבאר משפטי מצוה זו בסוף פסחים. (כל אל פרעה, זמנים סלכות חמץ ומלס פ"ח):

מצוה קנח היא שצונו לאכול מצה בליל חמשה עשר מניסן, יהיה שם כבש הפסח או לא יהיה. והוא אמרו יתברך בערב תאכלו מצות. וכבר התבאר

ל שם שם כלשון ספרים יראה שכתב ודע שכתבו זה ענינו אחריו כיום ונדע בו רחמי חסדים והמועדים א"ל לנשותי אלה בלתי עבלי, ואילו וכ"כ שכתב לא קאמר א"ל לנשתי סתמון אף איני לא קאיד אלא א"ל בלתי וקף שחור ובהב לא מהני שבונו נקבעו יו"ט אכל מפני שצ"ד הגדול שצ"א קבעו בו' פשיטא שום שפשוטו צ"ד הגדול ממנו אף אפטר שבונו של ספרים ככר לא סיה צ"ד הגדול שצ"א אלא צ"ד הגדול אגרת לישן וצ"ד הגדול שבונו קאמר. ונראה שכתבתה ספר אפר לשי ספרים עמו לא סיה כחוב שם צ"ד הגדול ולא זכר ממנו אלא מפני שצ"ד שכתב קבעו זה סיום מועד בו' ונכתב מדוקדקת סיה ולא סיהם סכונם רק על כל ליום צ"ד שישאל כחיותו וי"ל דרשין כל זמן שפשוטו גדולם שפשוטו כדון אלא מונח או שפשוטו שפשוטו חמץ ק"ל ככל שפירק לשטע ד"ג נסתלקו סם בעלו כל ד"ג עכ"ל. וזו שכתב ספרים כ"ן כון המאמר מזה וז לא ישע אופם לעולם אלא כצ"ד וצ"א בלתי וכו'. גם כתבנו פ"ס מס' קדוש סתם סתם כל שכתבו מקביות ר"ח ור"ס ע"פ ספרים ועבור שם וכו' אין עושין אותו אלא ספרים שצ"א או צ"ד ספרים שנתנו לסם ספרים רבות וכו' ע"כ. סיה ע"ל סתם אלא על ספרים צ"א בלתי ואל על זמן סתם או על ספרים נקמות וזו ודאי תחתיה מה שכתבתי ש"ן מן סתם סתם לקביות מקום ספרים אלא ל"ג בלתי וסם נלמד, דרין סוקן ממלא דקדק דכי ישאל ביה סתם:

לב שמה שם שם כלשון ספרים יראה שכתב ודע שכתבו זה ענינו אחריו כיום ונדע בו רחמי חסדים והמועדים א"ל לנשותי אלה בלתי עבלי, ואילו וכ"כ שכתב לא קאמר א"ל לנשתי סתמון אף איני לא קאיד אלא א"ל בלתי וקף שחור ובהב לא מהני שבונו נקבעו יו"ט אכל מפני שצ"ד הגדול שצ"א קבעו בו' פשיטא שום שפשוטו צ"ד הגדול ממנו אף אפטר שבונו של ספרים ככר לא סיה צ"ד הגדול שצ"א אלא צ"ד הגדול אגרת לישן וצ"ד הגדול שבונו קאמר. ונראה שכתבתה ספר אפר לשי ספרים עמו לא סיה כחוב שם צ"ד הגדול ולא זכר ממנו אלא מפני שצ"ד שכתב קבעו זה סיום מועד בו' ונכתב מדוקדקת סיה ולא סיהם סכונם רק על כל ליום צ"ד שישאל כחיותו וי"ל דרשין כל זמן שפשוטו גדולם שפשוטו כדון אלא מונח או שפשוטו שפשוטו חמץ ק"ל ככל שפירק לשטע ד"ג נסתלקו סם בעלו כל ד"ג עכ"ל. וזו שכתב ספרים כ"ן כון המאמר מזה וז לא ישע אופם לעולם אלא כצ"ד וצ"א בלתי וכו'. גם כתבנו פ"ס מס' קדוש סתם סתם כל שכתבו מקביות ר"ח ור"ס ע"פ ספרים ועבור שם וכו' אין עושין אותו אלא ספרים שצ"א או צ"ד ספרים שנתנו לסם ספרים רבות וכו' ע"כ. סיה ע"ל סתם אלא על ספרים צ"א בלתי ואל על זמן סתם או על ספרים נקמות וזו ודאי תחתיה מה שכתבתי ש"ן מן סתם סתם לקביות מקום ספרים אלא ל"ג בלתי וסם נלמד, דרין סוקן ממלא דקדק דכי ישאל ביה סתם:

נחלת עדותך לעולם ספר זמנים כי ששון לבי המה

והוא

ספר שלישי

הלכותיו עשר. וזה סידורן:

הלכות שבת. הלכות עירובין. הלכות שבת עשור. הלכות שביתת יום טוב. הלכות חמץ ומצה. הלכות שופר וסוכה ולולב. הלכות שקלים. הלכות קידוש החדש. הלכות תענית. הלכות סגלה וחנוכה:

הלכות שבת

יש בכללן חמש מצוות. שתי מצוות עשה. ושלוש מצוות לא תעשה. וזהו פרטן:

- (א) לשבות בשביעי. (ב) שלא לעשות בו מלאכה. (ג) שלא לענוש בשבת.
- (ד) שלא לצאת חוץ לנבול בשבת. (ה) לקדש את יום השבת בזכירה:

וביאור מצוות אלו בפרקים אלו:

כסף משנה

פרק ראשון

מגיד משנה

פרק א ד כל מקום שנאמר אינו חייב כלום או פטור מכלום וכו'. נראה מדברי רבינו שכתבנו אינו חייב כלום או פטור מכלום אלא יש לו חומר בעשייתו אלא שאין חמין אותו:

ה כתב הרמ"ך כיצד נזכר אדם וכו' נראה שהוא נזכר אצל גדולים ד"ס חומר ולכך לא מפליג ומחיר בכל ענין ולא נסירא דל"כ מלי מקשה מההיא דנזכר אדם לימא דהיא כר"ס דמחיר בכל ענין שאין מחטין אפי' גדולים דדמי לפסיק רישיה ונספחים מדויקים מאלה מחלוקת בקטנים אצל גדולים ד"ס חומר דדמי לפסיק רישיה ול"ע עכ"ל:

א שבתה בשביעי ממלאכה מצוות עשה שנאמר וביום השביעי תשבות. וכל העושה בו מלאכה ביטל מצוות עשה ועבר על לא תעשה שנאמר לא תעשה כל מלאכה. ומזה חייב על עשיית מלאכה. אם עשה ברצונו בזדון חייב כרת. ואם היו שם עדים והתראה נסקל. ואם עשה בשגגה חייב קרבן חטאת קבועה: **ב** כל מקום שנאמר בהלכות שבת שהעושה דבר זה חייב דרי זה חייב כרת. ואם היו שם עדים והתראה חייב סקילה. ואם היה שונג חייב חטאת: **ג** וכל מקום שנאמר שהעושה דבר זה פטור הרי זה פטור מן הכרת ומן הסקילה ומן הקרבן אבל אסור לעשות אותו דבר בשבת ואיסורו מדברי סופרים והוא הרחקה מן המלאכה. והעושה אותו בזדון מכין אותו מכת מרדות. וכן כל מקום שנאמר אין עושין כך וכך או אסור לעשות כך וכך בשבת העושה אותו דבר בזדון מכין אותו מכת מרדות: **ד** וכל מקום שנאמר מותר לעשות כך וכך הרי זה מותר לכתחלה. וכן כל מקום שנאמר אינו חייב כלום או פטור מכלום אין מכין אותו כלל: **ה** דברים המותרים לעשותן בשבת ובשעת עשייתן אפשר שתעשה בגללן מלאכה ואפשר שלא תעשה. אם לא נתכוין לאותה מלאכה הרי זה מותר. כיצד נזכר אדם [ה] מטה וכמא וספסל וכיוצא בהן [ג] בשבת ובלבד שלא יתכוין לחפור חריץ בקרקע בשעת גירירתו. ולפיכך אם חפרו הקרקע אינו חושש בכך לפי שלא נתכוין. יוכן מהלך [ג] אדם על גבי לעקור אותן. לפיכך אם נעקרו אינו חושש. ורווחץ ידיו בעפר הפירות וכיוצא בו ובלבד שלא

פרק א א שבתה כשביעי ממלאכה מזה עשה וכו' ומזה חייב וכו'. כל הלוקי זה כנבול מנוצרים כחמה כ"מ ועקרן בשבת וכבריתם וכסגורין:

ב כל מקום שנאמר כה' שבת וכו'. זה מנוצר טוף ס' האורג (שבת דף ק"ו) מימלא דמחולל כל פטורי דשבת פטור אצל אסור כר מחלה ופיאה ס"ק (דף ג').

ונסעו מלך יתחב כהן רביע מותר לכתחלה. ומ"ש והעושה מזה בזדון מכין אותו מכת מרדות הוא מפני שטובר על לא תעשה של דבריהם כדבר טים לו עיקר מן התורה והוא כן מרדות ויש לזה סמך בהרבה מקומות ומזה ריש ס' פולין (שבת דף קל"ח) לוקין מכת מרדות מדרבנן. ופי' כירה (טס מ"ג) גם כן מכת מרדות מדרבנן:

ד וכל מקום שנאמר אינו חייב כלום וכו'. זה כלל הרב למטה לשמו והוא בעניינים שאין לומר בהן מותר ודלתי ובתן שמתאיר כל אחד במקומו:

ה דברים המותרין לפשותן בשבת וכשעשה עשייתן וכו'. זה מחלוקת ר' שמעון ורבי יהודה ומסקנה הלכה כגמ' ס' המניע (שם ל"ד) ובמקומות אחרים כר"ס דלמד דבר שאין מחטין מותר: כיצד נזכר אדם

מטה כמא וספסל וכו'. נבייאה ס' כ"מ (שבת דף כ"ט ב') וכר"ס והעולה עם מנרסה הספחים ורש"י ז"ל דכין גדולים בין קטנים מותר. והוא שסמך רבינו ז"ל: ורווחץ ידיו בעפר הפירות וכו'. ס' כמה שומעין (שם דף ל"ג) וכר"ס: פרצה.

עשבים בשבת ובלבד שלא יתכוין לעקור אותן. לפיכך אם נעקרו אינו חושש. ורווחץ ידיו בעפר הפירות וכיוצא בו ובלבד שלא

א סמ"ג ענין ל נלחין סס: ב טול"ח סימן שלו סמ"ג נלחין סס: ג טור סס סימן שלו סמ"ג ענין סס: ד טול"ח סימן שלו סמ"ג נלחין סס:

משנה למלך

ג והעושה אותו בזדון מכין אותו מכת מרדות. (כסב ס"ה שהוא מפני שטבר על לא תעשה של דבריהם כדבר טים לו עיקר מן הסוד, ושין דברי הרב המחבר ס"ו מהלכות איסורי ביאה דין ו'. ומ"ש ס"ה כדבר טים לו עיקר מן הסוד נראה שדעתו כסביא וכהב ס"ן סביא דברי מן סכ"ט ס"ו מ"ס ת"ת דין י"ד יע"ש):

הוא מחטין מותר כדליתא ערק כ"מ וכנ' המניע. וליכא למסקי לי סגמתייהו כאיסור פורה דוקא אצל

מגדל עז

שבוירה כשביעי עד החלת קטטה. ס"ן דמסכת שבת (דף ג' ור') ופי' דמסכת כרישות (דף ג') ובמסכת כנסתין ס"ד מישות (דף ס"ו). וזהו שכתב סביא מלח טעם מקרא מלח טוף וילי קי רבי רב הוא: כל מקום עד חייב תעשה. פי' דשבת: וכל מקום עד אין חמין אותו כלל. ס"ק דשבת (דף ג') וספק ר' אליעזר דלונג (דף ק"ו) וסכסס מקומות: דברים המותרין עד אינו חושש. ס' כ"מ (ג' ל"ט) ופי' דמסכות (דף ו'): ורווחץ ידיו עד אינו חושש. ס' כמאל דמ"ס טימוכין (דף ק'): ורווחץ ידיו בעפר הפירות וכיוצא בו ובלבד שלא

בימות הגשמים ואבע"א הוא והוא בימות הגשמים הוא דסיים סמאני הוא ולא סיים סמאני ואבע"א בו הוא דאית ליה עקטא והוא דלית ליה עקטא השתא דקיל בר' שסעון כולוהו שרי ע"כ:

לחם משנה

ה ורווחץ ידיו בעפר הפירות וכו'. קשה דכפרק כמה שומעין (דף ל') לוקמה הא דמי שם נבי נזר ושל אצל לא יתוף טערו כהס כל' יאודה דלר"ס דסבר

ה דברים המותרים וכו'. שונתא דר' יהודה ור' שמעון וליספקא הלכה כר' שמעון דדבר שליט מחטין מותר כדליתא ערק כ"מ וכנ' המניע. וליכא למסקי לי סגמתייהו כאיסור פורה דוקא אצל

הנהגות מייסוגיות

[ה] ואין חילוק בין גדולים ולא אפשר לשלשלם ובין קטנים ראפשר לשלשלם וכן סמך בספר התרומות כרמובה פרק במה מדליקין משהוא דטוכרי כמות דאמר ובלבד שלא יתכוין וכו' ואע"פ שאפשר לעשות כזענעיים בו' ובלבד שלא יהא פסיק רישיה וגם כס"ה ורלא כרא"ם שסמך בגדולים שאמור ואפי' בעלילתא דשישא ע"כ: [ג] הלכה כרבי שטעון ברבר שאין מתכוין כראמר פרק המצניע: [ג] בפרק המוצא הפולין אמר רמי בר חמא אמר רבי אמי אסור להלך על גבי עשבים בשבת ששום שנאמר ואין כרגלים חושא תני חזא אמר להלך ע"ג עשבים בשבת והגיא איך מותר לא קשיא כאן בימות החמה כאן בימות הגשמים ואבע"א הוא דאית ליה עקטא והוא דלית ליה עקטא השתא דקיל בר' שסעון כולוהו שרי ע"כ:

אחר כך מצאתי בתוספות³⁴, דאפילו מאן דבעי לאייתויה מהבערה, לא הוה סליק אדעתיה ההיא סברא דמה לי איסורא רבה מה לי איסורא זוטא, ותדע לך, מדקאמר אתיא מהבערה, משמע דמיתורא דהבערה בא ללמד, דאי לא לימא מה לי איסורא רבה מה לי איסורא זוטא, ולישנא דסוגיין נמי הכי משמע, דמיתורא דלא תבערו קא דייק לה, מדקאמר טעמא דכתב רחמנא לא תבערו הא לאו הכי דחי, וקסבר עכשיו דהאי או אינו דבריתא לאו דוקא. ותדע לך, דע"כ למאי דדחינן לא ר' יוסי היא דאמר הבערה ללאו יצאת, לא מפרש האי או אינו משום מה לי איסורא זוטא מה לי איסורא רבה.

ונגמר מהכא דלא דחי. איכא למידק, אדרבה נגמר מהכא דדחי מיהא עשה ולא תעשה, דהא שבת עשה נמי איכא דכתיב תשבות, וטעמא דכתיב³⁵ את שבתותי תשמורו, הא לאו הכי דחי, אלמא בעלמא דחי³⁶. וי"ל דמהתם לא ילפינן לקולא, דדילמא משום דהוקש כבודו הוא דאיצטריך לגלויי דלא דחי³⁷. ולקמן נמי גבי בנין בית המקדש, משום חומר מקדש איצטריך נמי, וכיון³⁸ דבמקום כבוד ובמקום מקדש לא דחי לא תעשה שיש עמו עשה, ש"מ דבעלמא לא דחי אפילו לאו גרידא. ורבינו מורי הרב זצ"ל³⁹ תירץ, דבמחמר ליכא עשה, דמסתמא תשבות אינו עשה אלא אבות⁴⁰ מלאכות⁴¹.

והא תנא בעלמא קאי ולא קא פריך. קשיא לי, והא בריתא כל שכן דקשיא עליה, דהא תנא דבריתא על כרחין בלאו דמחמר מוקים ליה, דאי בלאו דמבשל כל שכן דאיכא למיפוך, שאני התם דלא תעשה שיש בו כרת הוא⁴². וי"ל דלטעמיה קא פריך ליה, כלומר בשלמא לדידי

קרא, וליגמר מיניה דבעלמא לא דחי, וכלאיס בציצית ללאו גרידא הוא דאתא, וכבר הקשיתי יותר מזה על סברא זו למעלה²⁷. אלא ודאי התירוץ הראשון נכון, דאם כן לישתוק קרא מיניה, דההיא סברא דמה לי איסורא רבה מה לי איסורא זוטא, אכתי לא אזלינן בההיא סברא. ותדע לך, דאדרבה עיקר שמעתין בהא שקלינן וטרינן, אימור דאמרינן אתי עשה ודחי לא תעשה, לא תעשה גרידא, לא תעשה שיש בו כרת מי דחי²⁸. ואמרינן נמי²⁹, אשכחן דאתי עשה ודחי לא תעשה גרידא לא תעשה שיש בו כרת היכא אשכחן דאיצטריך עליה, ועל סברא זו טרחינן לאשכוחי מנא לן דדחי, אלמא אכתי לא קמה לן ההיא סברא דמה לי איסורא רבה מה לי איסורא זוטא, וקושטא דמילתא נקט. ומסקנא נמי הכין, דלא הוי איסורא רבה כאיסורא זוטא, וכדאסיק רבא³⁰, ערוה לא צריכא קרא דלא אתי עשה ודחי לא תעשה שיש בו כרת. ואע"ג דקימא לן דדחי לאו גרידא אפילו לרבא וכמסקנא דשמעתין, ואפילו הכי לא אמרינן מה לי איסורא רבה מה לי איסורא זוטא. ועוד תדע לך דהכין הוא, דמי איכא מאן דאמר הכין מסברא, ואמר אלא אתיא מסברא דמה לי איסורא רבה מה לי איסורא זוטא, אלא מאן דאמר אתיא מהבערה, הוה ס"ד דתנא דבריתא אית ליה הכין, ומשום דאתי עשה ודחי לא תעשה קאמר, והאי או אינו דקאמר משום דמה לי איסורא זוטא מה לי איסורא רבה, כדאיתא להדיא לקמן³¹, דלמאי דסליק אדעתין מעיקרא קא מפרש לה הכין, אבל למאי דדחי רב שימי בר אשי³² דתנא בקל וחומר מייתי לה, לא שמעינן הכי מההיא בריתא, ואידחיא לה ההיא סברא לגמרי. כנ"ל³³.

דאמרת. 27 לעיל ה, ב ד"ה איכא למידק. בכי"ב: וכבר הקשיתי על סברא זו למעלה. 28 לעיל ג, ב. 29 לעיל ה, ב. 30 לקמן ח, א. 31 ז, א. 32 לקמן ע"ב. 33 עיין בריטב"א שכתב כדברי רבינו בקיצור ללא כל ההסבר והראיות שכתב רבינו. 34 כ"כ התוס' לקמן ע"ב ד"ה טעמא, במש"כ: א"נ השתא נמי מדאיצטריך כדלעיל ואינו חושש על או אינו. ובתוס' הרא"ש שם מסביר תירוץ זה ביתר אריכות. ועיי"ש בישרש יעקב שהאריך להקשות על התירוץ האחרים בתוס' ועל הרמב"ן, והוכיח כתירוץ תוס' זה שהביא רבינו וכדברי רבינו. 35 בכי"ב: דאמר רחמנא. 36 כה"ק התוס' ד"ה

ניגמר, אלא שרבינו הקשה דנילף מהכא דדחי ל"ת ועשה, והתוס' הקשו דא"א ללמוד מהכא דלא דחי משום דהוי ל"ת ועשה. ובריטב"א כתב כהתוס'. ועיין בסמוך בסוף הדיבור הבא. 37 וכן תירצו תוס' שם לקושיתם כנ"ל בהערה הקודמת. וכ"ה בריטב"א. 38 בכי"ב: דכיון. 39 הוא הרבינו יונה וכמש"כ בריטב"א בשמו. בנדפס: ומורי ז"ל. 40 בנדפס ובכי"א: אבות. ועיין בריטב"א. 41 ועיין מש"כ בזה בערוך לנר, ובאהל דוד, ובקרבן אורה. וע"ע במנ"ח מ' כד, מש"כ בדברי ר"י אלו. וע"ע בישרש יעקב לקמן על התוס' בד"ה שכן הכשר מצוה. 42 כה"ק התוס' ד"ה והא תנא בעלמא. 43 בכי"ב:

לפרוש מן העריות כדברי הרב, אבל הפרישות היא המזכרת בכל מקום בתלמוד, שבעליה נקראים פרושים.

והענין כי התורה הזהירה בעריות ובמאכלים האסורים, והתירה הביאה איש באשתו ואכילת הבשר והיין, אם כן ימצא בעל התאווה מקום להיות שטוף בזמת אשתו או נשיו הרבות, ולהיות בסובאי יין בזוללי בשר למו, וידבר כרצונו בכל הנבלות, שלא הוזכר איסור זה בתורה, והנה יהיה נבל ברשות התורה. לפיכך בא הכתוב, אחרי שפרט האיסורים שאסר אותם לגמרי, וצוה בדבר כללי שנהיה פרושים מן המותרות, ימעט במשגל, כענין שאמרו (ברכות כב.): שלא יהיו תלמידי חכמים מצויין אצל נשותיהן כתרנגולין, ולא ישתמש בו אלא כפי הצורך בקיום המצוה ממנו. ויקדש עצמו מן היין במיעוטו, כמו שקרא הכתוב (במדבר ו ה) הנזיר קדוש, ויזכור הרעות הנזכרות ממנו בתורה בנח (בראשית ט כא) ובלוט (שם יט לג). וכן יפריש עצמו מן הטומאה אף על פי שלא הוזהרו ממנה בתורה, כמו שהזכירו (חגיגה יח:): בגדי עם הארץ מדרס לפרושים, וכמו שנקרא הנזיר קדוש (במדבר ו ח) בשמרו מטומאת המת גם כן. וגם ישמור פיו ולשונו מהתגאל ברבוי האכילה הגסה ומן הדבור הנמאס, כענין שהזכיר הכתוב (ישעיה ט טז): וכל פה דובר נבלה, ויקדש עצמו בזה עד שיגיע לפרישות, כמה שאמרו על רבי חייא שלא שח שיחה בטלה מימיו.

באלו ובכיוצא בהן באה המצוה הזאת הכללית, אחרי שפרט כל העבירות שהן אסורות לגמרי, עד שיכנס בכלל זאת הצוואה הנקיות בידיו וגופו, כמו שאמרו (ברכות ג:): והתקדשתם,

טוב ירושלם

ולפי דעתי אין הכונה של פרישות זו לפרוש מהעריות כדעת רש"י, אלא הפרישות היא זאת הנזכרת בכל מקום בתלמוד, שהמתנהגים בה נקראים פרושים.

וההסבר כך. התורה אסרה עריות ומאכלים מסויימים, והתירה את החיבור של איש ואשתו, ואכילת בשר ושתיית יין. ומכיון שכך, יכול בעל תאוה להתיר לעצמו להיות שטוף בזימת אשתו או נשיו הרבות, ולהיות זולל וסובא, ולדבר כרצונו בכל הנבלות, שהרי דברים אלה לא נאסרו בתורה, כך שיהיה נבל ברשות התורה.

לכן בא הפסוק, אחרי שפרט את האיסורים שאסרם לגמרי, וצוה צווי כללי שנהיה פרושים ממותרות, כלומר, שהאדם ימעט במשגל, כמו שאמרו בגמרא (ברכות כב.): שלא יהיו תלמידי חכמים מצויים אצל נשותיהם כתרנגולים, ולא ישמש אלא כפי הצורך לקיום המצוה, ויקדש עצמו מהיין ע"י שישתה ממנו רק מעט, כמו שהפסוק קורא לנזיר קדוש (במדבר ו ה). ויזכור את התוצאות הרעות של שתיית היין הנזכרות בתורה אצל נח (בראשית ט כא) ואצל לוט (שם יט לג).

וכן יפרוש מהטומאה, אעפ"י שהתורה לא אסרה לנו אותה, כמו שאמרו בגמרא (חגיגה יח:): בגדי עם הארץ מדרס לפרושים*, וכמו שהנזיר נקרא קדוש גם מפני שהוא נזהר מטומאת המת.

וכן ישמור את פיו ולשונו מלהתלכלך ברבוי האכילה הגסה ומהדבור המאוס, כמו שהפסוק מזכיר: וכל פה דובר נבלה (ישעיה ט טז), ויקדש את עצמו בזה עד שיגיע לפרישות, כמו שאמרו על רבי חייא שלא שח שיחה בטלה מימיו*.

על דברים אלה וכיוצא בהם הפסוק אומר, אחרי שפרט את כל העבירות האסורות לנו לגמרי, צווי כללי זה, עד שנכלל בו גם הצווי להזהר בנקיות הידים והגוף, כמו שאמרו (ברכות ג:): והתקדשתם, אלו

פני ירושלם

אמרוהו על רבי אליעזר ורבן יוחנן בן זכאי, והרמב"ם (בהלי דעות ב ד ובפירושו לאבות א טז) כתבו על רב. (הרחד"ש)

מדרס, אב הטומאה לטמא אדם וכלים כמדרס הזב, לפרושים, לאוכלי חוליהם בטהרה. (רש"י שם) מימיו, לא מצאתי זאת על רבי חייא, ובסוכה (כח).

אלו מים ראשונים. והייתם קדושים, אלו מים אחרונים. כי קדוש, זה שמן ערב. כי אף על פי שאלו מצות מדבריהם, עיקר הכתוב בכיוצא בזה יזהיר, שנהיה נקיים וטהורים ופרושים מהמון בני אדם שהם מלכלכים עצמם במותרות וכיעורים. וזה דרך התורה לפרוט ולכלול בכיוצא בזה, כי אחרי אזהרת פרטי הדין בכל משא ומתן שבין בני אדם, לא תגנוב ולא תגזול ולא תונו ושאר האזהרות, אמר בכלל: ועשית הישר והטוב (דברים ו יח), שיכנים בעשה הישר וההשויה וכל לפנים משורת הדין לרצון חבריו, כאשר אפרש (שם) בהגיעי למקומו ברצון הקב"ה. וכן בענין השבת, אסר המלאכות בלאו והטרחים בעשה כללי שנאמר תשבות. ועוד אפרש זה (להלן כג כד) בע"ה.

ופעם הכתוב שאמר כי קדוש אני ה' אלהיכם, לומר שאנחנו נזכה לדבקה בו בהיותנו קדושים. והנה זה כענין הדבור הראשון בעשרת הדברות (שמות כ ב). וצוה איש אמו ואביו תיראו (פסוק ג), כי שם צוה על הכבוד וכאן יצוה על המורא. ואמר (שם): ואת שבתתי תשמרו, כי שם צוה על הזכירה וכאן על השמירה. וכבר פירשנו (שמות כ ח) ענין שניהם. ואמר אל תפנו אל האלילים (פסוק ד), והוא מלשון: ואם יפנה לבבך (דברים ל

טוב ירושלים

מים ראשונים. והייתם קדושים, אלו מים אחרונים. כי קדוש, זה שמן ערב. כי אעפ"י שציוויים אלה הם מדרבנן, עיקר הפסוק בא להזהיר על כיוצא בזה, שנהיה נקיים וטהורים ופרושים מהמון בני אדם המלכלכים עצמם במותרות וכיעורים.

וכך הוא דרך הפסוק לדבר אודות ענינים כאלה בדרך פרט וכלל, שהרי אחרי שהפסוק מפרט את הדינים של משא ומתן שבין בני אדם, ואומר: לא תגנוב, לא תגזול, לא תונו, ושאר האיסורים, הוא אומר באופן כללי: ועשית הישר והטוב (דברים ו יח), כלומר, הוא מצוה במצות עשה לעשות ישר ופשרה וכל מה שהוא לפנים משורת הדין כדי להשביע את רצון חבריו, כמו שאפרש אי"ה כשאגיע לשם.

וכן אצל השבת הפסוק אוסר תחילה את המלאכות בלאו*, ואחר כך אוסר את הטרחות בעשה כללי של "תשבות"*. ועוד אפרש זאת בעז"ה להלן (כג כד).

כי קדוש אני ה' אלהיכם, ולכן כשתתקדשו גם אתם תזכו להדבק באמונתי ועבודתי.

וההסבר של כי קדוש אני ה' אלהיכם* הוא, שנזכה להדבק בו ע"י שנהיה קדושים. נמצא שמוכן צווי זה הוא כמובן הדבור הראשון של עשרת הדברות*.

והפסוק מצוה: איש אמו ואביו תיראו (פסוק ג), כי שם צוה לכבדם וכאן צוה לירא מהם.

והוא אומר (שם) ואת שבתותי תשמרו, כי שם צוה על הזכירה וכאן על השמירה. וכבר פירשנו (שמות כ ח) את המובן של שניהם*.

והוא אומר אל תפנו אל האלילים (פסוק ד), והוא מלשון: ואם יפנה לבבך (דברים ל יז), אשר לבבו

פני ירושלים

להאמין שה' נמצא, קדמון, כל-יכול, והכל נעשה ברצונו, ועליך לעבוד אותו ולקיים מצוותיו, כמו שכותב רבינו שם. וכן כאן מובן הצווי הוא: קדש וטהר עצמך ממותרות וטומאה וכיעור כדי שתדבק ע"י כך בעיקרי האמונה ועבודת ה' וקיום המצוות.

של שניהם, ש"זכור" הוא עשה, ו"שמור" הוא ל"ת.

בלאו, לא תעשה כל מלאכה (שמות כ י).

תשבות, שמות כג יב, לד כא.

כי קדוש אני ה' אלהיכם, ומדוע עלינו להיות ג"כ קדושים בגלל זה.

של עשרת הדברות, אנכי ה' אלהיך, שמוכנו: עליך

פַּאת שַׁדְּךָ בְּקִצְרֹךָ וְלִקַּט קִצִּירְךָ לֹא תִלְקַט לְעַנִּי וְלִגְרַת תִּעֲזֹב אֹתָם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם: פ' חמישי (כג) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵאמֹר: (כד) דִּבַּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי בְּאַחַד בְּאַחַד לְחֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם שַׁבָּתוֹן

רש"י

תעזוב. הנח לפניכם, והס ילקטו ואין לך לסייע לאחד מהם: אני ה' אלהיכם. נאמן לשלם שכר:

רמב"ן

והלא כבר נאמר כל מלאכה לא יעשה בהם (שם פסוק טז), אין לי אלא דברים שהן משום מלאכה, דברים שהן משום שבות מנין, תלמוד לומר ושמרתם את היום הזה - להביא דברים שהן משום שבות. יכול אף חולו של מועד יהא אסור משום שבות, והדין נותן..., תלמוד לומר ביום הראשון שבתון (להלן לט). והנה ידרשו "שבתון" לשבות בו לגמרי אפילו מדברים שאינן מאבות מלאכות ותולדותיהן.

אבל לא נתברר לי זה, שאם תאמר שהוא אסמכתא מה טעם שיאמרו בלשון הזה, כי "שבות" בלשונם נאמר לעולם על של דבריהם, והאיך יתכן לומר דברים שהן אסורין משום שבות של דבריהם - מנין שיהו אסורין מן הכתוב, ודרך האסמכתות לשנות שהם מן התורה, לא שיאמרו דבר זה שהוא מדברי סופרים מנין מן התורה, אבל היה לו לומר דברים שאינן מלאכה מנין תלמוד לומר שבתון. ונראה לי שהמדרש הזה לומר שנצטוינו מן התורה²²⁴ להיות לנו מנוחה בי"ט אפילו מדברים

השבועות בכורי קציר חטים²²¹, הזהיר שלא תשכח מה שצויתין לעשות בימים ההם. והנכון בעיני כי "ובקצרכם את קציר ארצכם" רמז לקציר הנזכר בראש הפרשה (לעיל פסוק 222), יאמר כי כשתבואו אל הארץ וקצרתם את העומר ראשית קצירכם לא תכלה פאת השדה ההוא לצורך העומר ולא תלקט הלקט, לומר שלא תדחה המצוה היא את הלאוין האלה:

ו"שבתון" עשה הוא, ונאמר על כל המועדות // הכוונה היא שנצטוינו מן התורה להיות לנו מנוחה בי"ט, ולא נטרח אפילו בדברים שאינן מלאכה]

(כד) יהיה לכם שבתון. שיהיה יום שבתה לנוח בו. ואמרו רבותינו (שבת כד): "שבתון עשה הוא", והנה העושה מלאכה בי"ט עובר בלאו²²³ ועשה, והשובת בו מקיים עשה. ועל דעתם, המועדות כולם הוקשו זה לזה, כי לא נאמר שבתון בחג המצות ולא בעצרת.

ובמכילתא ראיתי בפרשת החדש (שמות פ"ב): "ושמרתם את היום הזה (שמות יב יז) למה נאמר,

הדרי קודש

חייבה האדם לתת צדקה (דברים טו יא), סוף סוף נותן אותה דרך חנינה, שיש לו לרחם על העני. אבל המתנות שחייב והטיל הכתוב, גזירתו עליו לתת מאחר שהטיל עליו, אין ספק שהמצוה הוא יותר גדול במעלה. שכל אשר האדם מצווה יותר - זהו יותר מעלה, כמו שאמרו חכמים (קדושין לא). גדול המצווה ועושה ממי שאינו מצווה ועושה". 221 ככתוב בשמות (לד כב). 222 והכתוב כאן הוא כהמשך לנאמר שם. 223 מהנאמר "כל מלאכת עבודה לא תעשו" (בפסוק כ"ה, וכן בשאר מועדים). 224 ולכן מצינו לפעמים ששבות דרבנן דוחה מצוה של תורה, וז"ל הריטב"א ר"ה (לכ): "וצריך את למידע דכל מאי דאמרינן בכל דוכתא שבות לאו למימרא שאין לנו שבות מן התורה כלל דאם כן נמצאת שבת כחול מן התורה שהחניות פתוחות דאוצרות תבואה ויין ומטלטלין חפצים מבית לבית דרך כרמלית ומודדין ושוקלין ומונין ואינו בדין שאסרה תורה הוצאה כגרוגרת והתירה העמל הגדול הזה שא"כ אין זה יום מנוחה. אלא כך עיקרן של דברים כי בכלל מ"ע שבות של תורה לשבות ממלאכות יש לשבות מכל שבות דרך כלל שלא לעשות שבת כחול אבל בכל פרט ופרט כי עבד לי וזהיר באיך דלא הוי שבת כחול הוי שבות דרבנן נמצא שיש לשבות עקר מן התורה ולפיכך העמידו בו חכמים דבריהם במקומות הרבה לדחות מצוה של תורה, וזו מרגלית שבידינו מרבינו הרמב"ן מפי מורינו ז"ל, עכ"ל. גם עי' בדרשת הרמב"ן לראש השנה (עמ' ריז) שכתב ככל דבריו שבכאן, והוסיף "ובאו חכמים והוסיפו בשבתון שלא יטלטל אפילו אבן קטנה", הרי שאפילו מוקצה - אסמכינהו על ה"שבתון" המבואר כאן (וכן מבואר מדבריו בסה"מ בהשגות לשורש שני). ועי' בהשלמות מה שהוסיף להאיר עפ"י ה"יברך ישראל".

יֵת חֲצָדָא דְאַרְעֵכוֹן לָא תְשִׁיצי פְּאַתָא דְחֻקְלָךְ בְּמַחְצָדָךְ וְלִקְטָא דְחֻצְדָךְ לָא תִלְקֵט לְעַנְיִי וְלִגְיֹרֵי תְשַׁבּוּק יְתֵהוֹן אָנָּא יְיָ אֱלֹהֵכוֹן: כג ומליל יי עם משה למימר: כד מליל עם בני ישראל למימר פירחא שביעאה בחד לירחא יהי לכוון נירחא דוכרן יפכא מערע קדיש:

רמב"ן

יוחאי (שמות יב טז) ששנו בה לשון אחר: "אין לי אלא מלאכה שחייבין על מינה חטאת, מלאכה שאין חייבין על מינה חטאת מנין, שאין עולין באילן ולא רוכבים על גבי בהמה ולא שטין על פני המים ולא מספקים ולא מטפחין, תלמוד לומר כל מלאכה. אין לי אלא ברשות, במצוה מנין, שאין מקדישין ואין מעריכין ואין מחרימין ואין מגביהין תרומה ומעשרות, תלמוד לומר שבתון - שבות". וכענין זה היא שנויה בת"כ ביום הכפורים (לעיל טז כט). ואע"פ שאלו הברייתות חלוקות בלשונן ובמדרשיהן, שמא לדבר אחד נתכוונו, להביא אסמכתא לשבות דרבנן. ומכל מקום בין שיהיה פירוש הברייתא הראשונה כמו שאמרנו, או שהן כולן אסמכתות, אבל פירוש "שבתון" כך הוא, שתהיה לנו מנוחה מן הטורח והעמל כמו שביארנו, והוא ענין הגון וטוב מאד.

שאינן מלאכה²²⁵, לא שיטרח כל היום למדוד התבואות ולשקול הפירות והמתנות²²⁶ ולמלא החביות יין, ולפנות הכלים וגם האבנים מבית לבית וממקום למקום, ואם היתה עיר מוקפת חומה ודלתות נעולות בלילה יהיו עומסים על החמורים ואף יין וענבים ותאנים וכל משא יביאו בי"ט ויהיה השוק מלא לכל מקח וממכר, ותהיה החנות פתוחה והחנוני מקיף והשולחנים על שלחנם והזהובים לפניהם²²⁷, ויהיו הפועלים משכימין למלאכתן ומשכירין עצמם כחול לדברים אלו וכיוצא בהן, והותרו הימים הטובים האלו ואפילו השבת עצמה, שככל זה אין בהם משום מלאכה. לכך אמרה תורה "שבתון" שיהיה יום שבתה ומנוחה, לא יום טורח [ועמל]²²⁸. וזהו פירוש טוב ויפה. ואחרי כן ראיתי במכילתא אחריתי דרבי שמעון בן

הדרי קודש

225 בשו"ת חת"ס (ח"מ סי' קצ"ה, וכ"ה במנחת חינוך רצ"ז) ציין שכעין דברי הרמב"ן הללו כתב הרמב"ם (הלכות שבת פרק כא ה"א): "נאמר בתורה (שמות כ"ג) תשבות אפילו מדברים שאינן מלאכה חייב לשבות מהן, ודברים הרבה הן שאסרו חכמים משום שבות...". ובשו"ת חת"ס (שם סי' קפ"ה) כתב "וכן מבואר דעת רש"י בשבת קי"ד ע"ב ד"ה אלא לאו לקניבת ירק וכו' ע"ש. וכן נ"ל להוכיח ממ"ש תוס' בשבת ק"נ ע"ב ד"ה במחובר וכו' דביבשו לגמרי הן ועוקציהן מותר לתלוש בשבת". 226 בדרשה לראש השנה כתוב: "מתכות". 227 בשו"ת חת"ס סופר (ח"מ סי' קצ"ה) הביא לדברי הרמב"ן הללו כמקור לכך שהפותח חנותו בשבת מוגדר מחלל שבת בפרהסיא. ושם הוסיף שכך מפורש בפסוק בנחמיה, וז"ל: "והוא מקרא מפורש בנחמי' קפיטל י"ג [ט"ו] בימים ההמה ראיתי ביהודה וגו' והצורים ישבו בה מביאים דג וכל מוכר ומוכרים בשבת לבני יהודה וירושלים, ואריבה את חורי יהודה ואומרה להם מה הדבר הרע הזה אשר אתם עושים ומחללים את יום השבת, הלא כה עשו אבותיכם ויבא אלקינו עלינו את כל הרעה הזאת ואתם מוסיפים חרון על ישראל לחלל את השבת, ויהי כאשר צללו שערי ירושלים לפני השבת ואומרה ויסגרו הדלתות וגו' וילינו הרובלים ומוכרי כל ממכר מחוץ לירושלים פעם ושתיים, ואעידה בם ואומרה אליהם מדוע אתם לנים נגד החומה אם תשנו יד אשלח בכם מן העת ההוא לא באו בשבת, ואומרה ללויים אשר יהיו מטהרים ובאים שומרים השערים לקדש את יום השבת גם זאת זכרה לי אלקי וחוסה עלי כרוב חסדך ע"כ דברי נחמיה. הרי קמן דיושב בחנות ומוכר ולוקח הוא מחלל שבת במה שכתב בפירוש. האמנם נמצא בדברי חכמי התלמוד מקח וממכר בשבת אסור מדרבנן, ועיין תי"ט משנה וי"ו פ"ג דביצה, והיינו באקראי ליקח דבר מחבירו דבר מאכל או שום דבר בארעי ואקראי, זה אינו בכלל דברי נחמיה הנ"ל ואסרוהו התלמודים, אבל הקובע מו"מ ופותח חנותו בשבת ושוכר ומשכיר הרי הוא מחלל שבת בפרהסיא". 228 הרמב"ן לעיל (יט ב) בביאורו הנודע בריש פרשת קדושים ציין לפירושו כאן, כאחת הדוגמאות למצוות שהתורה נתנה באופן כללי בנוסף למצוות על הפרטים, וז"ל: "זוה דרך התורה לפרוט ולכלול בכיוצא בזה, כי אחרי אזהרת פרטי הדינין בכל משא ומתן שבין בני אדם, לא תגנוב ולא תגזול ולא תונו ושאר האזהרות, אמר בכלל ועשית הישר והטוב (דברים ו יח)... וכן בענין השבת, אסר המלאכות בלאו והטרחים בעשה כללי שנאמר תשבות, ועוד אפרש זה (להלן כג כד) בע"ה", עכ"ל שם.